

Емпатія як чинник асертивних поведінкових стратегій

В. З. Лучків

Житомирський державний університет імені Івана Франка, м. Житомир, Україна

Paper received 29.04.2016; Accepted for publication 10.05.2016.

Анотація. В статті показано, що емпатія в системі детермінуючих чинників асертивної поведінки традиційно розглядається як емоційний феномен. Пропонується розглядати емпатію як цілісне, ієрархічно структуроване, багатовимірне утворення, яке є інтегральною якістю особистості. Подано емпіричне дослідження емпатійної детермінації асертивної поведінки в юнацькому віці. Доведено, що інтегральна емпатія загалом та її окремі форми (співпереживання, співчуття, реальне сприяння не на шкоду собі, моделювання сприяючої поведінки) є чинниками розвитку та прояву асертивних поведінкових стратегій.

Ключові слова: емпатія, асертивність, асертивні поведінкові стратегії, юнацький вік.

Вступ. Проблема асертивної поведінки як готовності особистості відстоювати свою власну позицію, уміння заявляти про власні інтереси в тих випадках, коли вони суперечать позиції більшості, набуває особливого значення в сучасному суспільстві, в якому накопичено великий «арсенал» способів тиску і підкорення волі індивідів. Уміння відстоювати власну позицію не на шкоду іншим та конструктивно діяти незалежно від думки більшості є чинниками трансформацій не лише долі окремої людини, а й суспільства загалом.

Наразі актуальним є дослідження особистісних чинників розвитку феномену, зокрема його емпатійної детермінації. Саме емпатія дозволяє проникнути у внутрішній Світ Іншого, зрозуміти його та знайти шляхи оптимальної взаємодії.

Розвиток асертивної поведінки в рамках емпатійної міжособистісної взаємодії особливо важливий в період юності, коли інтенсивно формуються життєві перспективи, нові погляди на стосунки між людьми та на себе самого, коли особистість стає суб'єктом власної життєдіяльності, а її емпатійність може досягати найвищих рівнів розвитку [1]. Тому наукова проблема дослідження психологічних особливостей розвитку асертивної поведінки та її чинників є актуальною як з соціальною, так і з науковою точок зору.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Емпатія як інтегральна якість особистості виступає провідним чинником її життєвого самовизначення, становлення її системи цінностей (Л. Журавльова), умовою розвитку моральної свідомості (А. Адлер, І. Бех, Л. Божович, М. Боришевський), самотрансцендентності (В. Петровський, К. Роджерс). Переважна більшість науковців (В. Абраменкова, О. Бодальов, А. Валлон, Т. Гаврилова, Б. Додонов, О. Запорожець, Л. Стрелкова, І. Юсупов та ін.) розглядають емпатію в контексті міжособистісної взаємодії. Доведено визначальну роль емпатійних почуттів у формуванні і розвитку гуманних, доброзичливих ставлень один до одного (І. Бех, Л. Бондаренко, А. Валантинас, М. Губрієнко, О. Кульчицька, В. Котирло), а власне емпатію досліджують як чинник розвитку особистості (Л. Журавльова, Х. Кохут, О. Орищенко, К. Роджерс, О. Саннікова). Досліджується емпатія й як чинник асертивності (S. Dumitrache, О. Леонт'єв, І. Лебедева, L. Mitgofan, С. Степанов). Проте, емпатія в цих дослідженнях розглядається як емоційний феномен.

Порівняно з емпатією, за якою стоїть більш ніж столітня історія, починаючи з досліджень Е. Гуссерля, В. Дільтея, Г. Оппорта, Е. Тітченера, К. Ясперса

поняття асертивності з'явилося в психологічному тезаурусі лише в середині двадцятого століття в працях представників біхевіористичної школи (Е. Солтер, 1949; Дж. Вольпе, 1958, 1966, 1982; А. Лазарус, 1966, 1981).

Перш за все обґрунтовувалась актуальність та доцільність досліджень асертивності. Було доведено, що вона є чинником партнерських міжособистісних стосунків, за яких кожен із суб'єктів взаємодії здатен заявляти про свої права та відстоювати їх без шкоди для інших і при цьому довіряти один одному, вести себе спокійно, впевнено, сміливо [7, 9]. В цих працях було показано переваги від реалізації асертивної поведінки, порівняно з агресивною, пасивною та маніпулятивною, для консолідації суспільства, для успішних взаємодій, досягнення цілей, побудови кар'єри, менеджменту. Дослідники когнітивно-поведінкового напрямку знайшли достовірний позитивний взаємозв'язок між асертивністю та емоційним інтелектом [6], соціальною компетентністю [8], академічною успішністю, адаптацією [5].

Зважаючи на це розгортаються дослідження з оптимізації навчання асертивності, перш за все, в рамках поведінкової психотерапії (J. Wolpe, M. Gupta, A. A. Lazarus, 1966; J. C. Weitlauf, R. E. Smith, D. Cervone, 2000; R. C. Hooda, J. Kumar, 2002).

У дослідженнях феномену асертивності репрезентуються сучасні тенденції розвитку психологічної науки: стирання меж між окремими психологічними напрямками та створення еклектичних, інтегративних концепцій. З огляду на зміст та опис асертивності, асертивної поведінки можна зробити умозаключення, що концепції асертивності створювалися в рамках біхевіоральної школи під впливом основних положень **неофрейдизму** (поняття «індивідуалізації» (К. Юнг), **інтерактивної психології**, зокрема транзактного аналізу (*усвідомлення продуктивності Его-стану «Дорослий»*, досягнення автономії через розвиток інтегрованого Дорослого, звільнення від маніпулятивних сценарних ігор, оволодіння чесними й відкритими формами спілкування (Е. Берн, Е. Шостром)), **соціально-когнітивного напрямку** (не лише соціальне оточення впливає на поведінку людини, а й люди відіграють активну роль в створенні соціального оточуючого середовища; люди здатні усвідомлювати й оцінювати рівень своїх здібностей, вибудовувати успішну поведінку, відповідно до специфічного завдання чи ситуації, оцінювати власну ефективність (А. Бандура, D. Rotter), **нейролінгвістичного програмування** (оптимізація спілкування через

усвідомлення власних репрезентативних систем та партнера по взаємодії (Д. Гриндер, Р. Бендлер), *гуманістичної психології* (існування конструктивної сутності людського Я, потреби в самоздійсненні, відкритість світу (Г. Олпорт, Г. Мюррей, К. Роджерс, А. Маслоу)), *гейтальттерапии* (прагнення до розвитку, актуальність (принцип тут і тепер), розширення усвідомлюваності та прийняття відповідальності за все, що відбувається у власному бутті (F. S. Perls, R. F. Hefferline, P. Goodman)).

З огляду на викладене вище, можемо констатувати, що під впливом гуманістично спрямованих теорій до змісту поняття «асертивність» додали сполучення слів, які безпосередньо не репрезентують етимологію слова «assertion», а саме: «поважати права інших», «діяти з повагою до інших», «не зневажати прав інших».

У вітчизняних соціально-психологічних дослідженнях за радянських часів не апелювали безпосередньо до асертивності, а вивчали близькі за своєю суттю поняття: упевненість, впевненість у собі, переконання, внутрішня стійкість, нонконформізм (В. Барабанщиков, В. Забродін, І. Завалшин, Е. Мелібруда, Л. Петровська, Г. Суходольський, В. Шадріков, В. Большакова, Ю. Ємельянов). У пострадянські часи в кінці двадцятого століття поняття власне «асертивності», «асертивної поведінки» почали досліджувати спочатку в Росії (Л. Алексєєва, І. Лебедева, О. Леонтьєв, С. Степанов, О. Хохлова, Ю. Шильцова), а на початку двадцять першого століття – в Україні (Л. Курганська, Л. Марчук, С. Мельничук, Л. Ніколаєв, Н. Подоляк). І якщо зарубіжні дослідники описували цей феномен переважно в поведінковому дискурсі, знаходили негативні та позитивні кореляції асертивної поведінки, українські та російські дослідники прагнули до екзистенційного розуміння асертивності, спираючись на гуманістичні концепції Р. Емерсона, Ж. Леддлофа, А. Маслоу, Г. Олпорта, К. Роджерса, Т. Харріса, В. Франкла, Е. Фромма та надавали перевагу вивченню її як якості особистості: багатокомпонентної, інтегральної, ієрархічної.

Вслід за Е. Солтером дослідники одностайно називають асертивну поведінку «золотою серединою» між пасивністю та агресивністю. Серед її чинників досліджували зовнішні та внутрішні умови (І. Лебедева, 2014; О. Леонтьєв, 2008; Г. Парамонова, 2009; Н. Подоляк, 2014). До зовнішніх умов відносили особливості впливу мікросоціуму: сім'ї, школи, референтної групи та макросоціуму: культури, національного менталітету, світогляду тощо. До внутрішніх – індивідуально-особистісні риси: самооцінку, цілеспрямованість, схильність до ризику, толерантність до зовнішніх впливів, а також установки, базові потреби, цінності, мотивацію. При цьому часто звертають увагу, що для прояву асертивної поведінки необхідно поважати та враховувати інтереси Іншого, відчувати його потреби, установки, позиції. При цьому часто-густо не вказують за якої умови це можливо. У зв'язку з цим **метою статті** є визначення особливостей вікової динаміки інтегральної емпатії та її форм як чинників асертивної поведінки в юнацькому віці.

За дослідженнями Л. Журавльової [1], в умовах адекватної соціальної ситуації розвитку юнацький вік є дуже важливим для позитивної динаміки емпатії,

інтеграції її в особистісну якість. У цьому віці відбувається становлення емпатійності як вікової особливості особистості. А у ранньому юнацькому віці емпатія стає інтегральною характеристикою особистості у якій проявляється її ставлення до світу, людей і до власної особистості; розвиваються її найвищі форми.

Під інтегральною емпатією авторка розуміє цілісне, ієрархічно структуроване, багатовимірне утворення. Її феноменологічною основою є відображення світу переживань іншої людини і трансформація цих переживань у власні. Відображення переживань та їх трансформація може бути різної міри складності і відбуватися на різних рівнях: психофізіологічному, психічному, соціопсихологічному і трансцендентному (духовному) [1, с.292 – 293].

Виклад основного матеріалу і результатів дослідження. Зважаючи на викладене вище ми *припустили*, що інтегральна емпатія та окремі її форми є чинниками розвитку та прояву асертивної поведінки в юнацькому віці.

У зв'язку з цим *предметом* дослідження є особливості онтогенетичної динаміки й взаємозв'язків інтегральної емпатії та її форм з асертивними стратегіями поведінки впродовж юнацького віку.

Дослідження проводилося на базі Житомирського обласного ліцею-інтернату для обдарованих дітей, Житомирського національного агроекологічного університету та Житомирського державного університету ім. І. Франка. Загальна вибірка складала 360 осіб: 42 старшокласники і першокурсники (ранній юнацький вік) та 318 студентів (зрілий юнацький вік) віком від 17 до 22 років.

Основними **методами** дослідження були метод поперечних зрізів, емпіричні (тести), якісний та кількісний аналізи, інтерпретаційні. З метою дослідження інтегральної емпатії та її форм використовувався «Тест на визначення інтегральної емпатії у підлітків та юнаків» Л. П. Журавльової [3], асертивних стратегій поведінки – «тест-опитувальник К. Томаса, [4]. Для знаходження взаємозв'язків між компонентами обох феноменів використовувався лінійний кореляційний аналіз Пірсона, для виявлення відмінностей між групами ознак вираховувався t-критерій Стьюдента.

Відповідно дослідження мало три етапи. На першому вивчалися особливості онтогенетичної динаміки інтегральної емпатії та її форм. Методика складається із сюжетів-колізій, герої яких потрапляють в різні емпатогенні ситуації. На кожну ситуацію пропонується сім варіантів відповідей щодо їх розв'язання. Передбачена також власна відповідь респондента, яка у відповідності до її змісту відноситься експериментатором до одного із запропонованих шляхів розв'язання ситуації. Героями сюжетів є ровесник, доросла людина, дитина, людина похилого віку, тварина. Кожен із варіантів запропонованих відповідей репрезентував один із видів чи форм емпатії, а також відповідного емпатійного ставлення. У такий спосіб було визначено наступні досліджувані шкали (форми емпатії): 1) антиемпатія, 2) індіферентність (пасивне споглядання ситуації), 3) співпереживання, 4) переживання з приводу почуттів Іншого (співчуття), 5) моделювання поведінки (внутрішнє сприяння), 6) реальне сприяння не на шкоду собі, 7) альтруїстична поведінка (реальне

сприяння на шкоду собі).

Діагностичною процедурою передбачено також визначення загального показника емпатійності – суми показників антиемпатії та всіх форм власне емпатії. Таку емпатію назвали інтегральною.

На другому етапі вивчалися особливості онтогенетичної динаміки асертивної поведінки. Відомо, що асертивна особистість у будь-якій ситуації намагається діяти так, щоб досягти задоволення власних інтересів не на шкоду Іншому, поважаючи та враховуючи інтереси Іншого. Найбільшою мірою основним характеристикам асертивної поведінки відповідає стратегія співпраці та деякою мірою стратегія компромісу, описані К. Томасом й Р. Кілманном (К. Thomas, R. Kilmann, 1974; адаптація Н. Гришиної [4]). В тесті опису поведінки К. Томас [4] запропонував двохвимірну модель стратегій міжособистісної взаємодії. Один вимір – поведінка особистості, яка базується на увазі до інтересів інших, а інший – поведінка, що засновується на ігноруванні цілей оточуючих та захист власних інтересів. Загалом, виділяється п'ять стратегій поведінки, які є наслідком взаємодії двох базових вимірів (кооперації та напористості): суперництво – прагнення домогтись задоволенню власних інтересів на шкоду Іншому; пристосування – принесення в жертву власних інтересів заради Іншого; компроміс – домовленість на основі взаємних поступок; уникнення – відсутність прагнення до кооперації та до досягнення власних цілей; співпраця – учасники ситуації приходять до альтернативи, яка максимально задовольняє інтереси обох сторін.

Третій етап дослідження було присвячено знаходженню та аналізу взаємозв'язків між компонентами інтегральної емпатії, її форм та асертивних стратегій поведінки.

Результати дослідження середніх показників (М) інтегральної емпатії та її форм відображено в таблиці 1.

Результати дослідження онтогенетичної динаміки емпатії загалом відповідають відповідним показникам, що були виявлені Л. Журавльовою [2]. Спостерігається позитивна динаміка інтегральної емпатії впродовж юнацького віку. Проте, слід відмітити, що впродовж останніх років у два рази знизилась загальні

показники рівня розвитку емпатії в молодих людей. Середнє значення емпатії сучасної молоді становить 17,44 бали, а в 2008 році цей показник становив 34,66 бали [2]. Хлопці, порівняно з дівчатами, є більш агресивними (відповідно, середні значення їх антиемпатії $M = -3,78$; $M = -2,71$; ($p \leq 0,01$)), байдужі (відповідно, середні значення їх індіферентності $M = -2,12$; $M = -1,97$), меншою мірою реально допомагають в емпатогенній ситуації (відповідно, середні значення їх реального сприяння не на шкоду собі $M = 7,38$; $M = 8,62$; ($p \leq 0,01$)) та однаково з дівчатами проявляють альтруїстичну поведінку (відповідно, середні значення їх альтруїзму $M = 9,06$; $M = 9,17$).

На наступному етапі проводилась діагностика та порівняння домінуючих стратегій поведінки, зокрема асертивних, респондентів виділених вікових груп (див. таблицю 2).

Порівняння середніх значень показників кожної з поведінкових стратегій дало можливість констатувати, що в юнацькому віці їх ієрархія має наступний вигляд: компроміс (36,67%), пристосування (28,89%), суперництво (28,33%), співпраця (17,78%) та уникання (10,56%). Такі тенденції зберігаються в ранній юності, а в осіб зрілого юнацького віку проявляється більша схильність до суперництва (31,88%), порівняно з пристосуванням (26,81%). Неочікуваними виявились достовірні відмінності ($p \leq 0,01$) в поведінкових стратегіях дівчат та хлопців. Так, у більшій частини старшокласників та першокурсників, порівняно зі своїми ровесницями домінує стратегія пристосування (відповідно, 57,14% та 14,29%), а у дівчат, порівняно з хлопцями – компроміс (відповідно, 57,14% та 33,33%). У зрілому юнацькому віці хлопці навчаються асертивній поведінці (34,78%), проте, стають і більш агресивними (36,23%). Кількість дівчат, яка проявляє асертивні форми поведінки достовірно зростає ($p \leq 0,01$) впродовж юнацького віку. У ранньому юнацькому віці не було виявлено дівчат з домінуванням стратегії співпраці, а в пізньому юнацькому таких було виявлено вже 23,19%. Загалом, з віком дівчата стають більш асертивними та поступливими. Онтогенетична динаміка поведінкових стратегій характеризується збільшенням частини молоді, яка проявляє

Таблиця 1. Онтогенетична динаміка інтегральної емпатії та її форм (М)

Вік	Респонденти	Анти-емпатія	Індіферентність	Співпереживання	Співчуття	Моделювання поведінки	Реальне сприяння	Альтруїстична поведінка	Інтегральна емпатія
Ранній юнацький вік	Хлопці	-4,57	-1,67	1,19	1,14	2,86	6,29	9,52	14,76
	Дівчата	-3,14	-2,05	1,38	2,67	3,00	7,43	5,95	15,24
	Загалом	-3,86	-1,86	1,29	1,90	2,93	6,86	7,74	15,00
Пізній юнацький вік	Хлопці	-3,54	-2,26	0,8	1,1	2,7	7,71	8,91	15,42
	Дівчата	-2,58	-1,94	1,01	2,14	3,17	8,99	10,14	20,94
	Загалом	-3,06	-2,10	0,91	1,62	2,94	8,35	9,53	18,18
Загалом	Хлопці	-3,78	-2,12	0,89	1,11	2,73	7,38	9,06	15,27
	Дівчата	-2,71	-1,97	1,10	2,27	3,13	8,62	9,17	19,61
	Загалом	-3,25	-2,04	1,00	1,69	2,93	8,00	9,11	17,44

Таблиця 2. Онтогенетична динаміка поведінкових стратегій

ВИБІРКА		Суперництво		Пристосування		Компроміс		Уникання		Співпраця	
		Середнє значення	Домінування (%)	Середнє значення	Домінування (%)	Середнє значення	Домінування (%)	Середнє значення	Домінування (%)	Середнє значення	Домінування (%)
Рання юність	Д.	5,29	9,52	6,19	14,29	7,57	57,14	5,76	4,76	5,19	0,00
	Х.	6,19	23,81	6,90	57,14	6,57	33,33	5,00	0,00	5,33	19,05
	З.	5,74	16,67	6,55	35,71	7,07	45,24	5,38	2,38	5,26	9,52
Зріла юність	Д.	6,13	27,54	6,17	30,43	6,22	33,33	5,54	15,94	5,94	23,19
	Х.	6,52	36,23	5,91	23,19	6,36	34,78	5,48	10,14	5,72	17,39
	З.	6,33	31,88	6,04	26,81	6,29	34,06	5,51	13,04	5,83	20,29
Загалом	Д.	5,93	23,33	6,18	26,67	6,53	39,89	5,59	13,33	5,77	17,78
	Х.	6,44	33,33	6,14	31,11	6,41	34,44	5,37	7,78	5,63	17,78
	З.	6,19	28,33	6,16	28,89	6,47	36,67	5,48	10,56	5,70	17,78

Примітки: Д. – дівчата, Х. – хлопці, З. – загалом

асертивні форми поведінки (компроміс та співпраця), байдужість (уникання), агресивність (суперництво) та зменшується кількість юнацтва, що пристосовується до інтересів інших людей.

Дослідження кореляційних взаємозв'язків між показниками поведінкових стратегій та інтегральної емпатії й її форм (таблиця 3) виявило достовірні позитивні взаємозв'язки між компромісом й співпере-

живанням, співчуттям, реальним сприянням не на шкоду собі та інтегральною емпатією. Проте, співпереживання, як прояв емоцій, що спрямовані на власне благополуччя негативно взаємопов'язані зі співпрацею, що є підтвердженням того, що справжню асертивну поведінку забезпечують більш вищі форми емпатії (моделювання сприяючої поведінки).

Таблиця 3. Матриця кореляційних взаємозв'язків між показниками інтегральної емпатії, її форм та поведінковими стратегіями

Форми емпатії	Шкали стратегій поведінки														
	Суперництво			Пристосування			Компроміс			Уникання			Співпраця		
	Р.Ю.	З.Ю.	ЗАГ.	Р.Ю.	З.Ю.	ЗАГ.	Р.Ю.	З.Ю.	ЗАГ.	Р.Ю.	З.Ю.	ЗАГ.	Р.Ю.	З.Ю.	ЗАГ.
АЕ	-01	-18 ³	01	-13	02	-04	23 ²	01	03	-18 ¹	-02	-05	09	-01	04
ІФ	29 ¹	-14 ²	-17 ³	01	09	15 ³	00	05	06	03	03	02	03	07	-03
СП	-13	07	00	04	-08	-03	01	10 ¹	11 ²	23 ²	06	09 ³	-08	06	-18 ³
СЧ	-07	-01	-13 ²	-08	11 ¹	07	19 ¹	07	11 ²	-06	-13 ²	-11 ²	06	07	09 ¹
МП	-16	-12 ²	-09 ¹	10	01	03	-13	11 ¹	06	-07	03	01	27 ²	19 ¹	01
РС	12	-07	07	-19 ¹	-01	-06	23 ²	-03	00	-05	-02	-02	-14	-06	01
АП	06	-12 ²	-07	08	02	02	-09	-03	-07	-02	10 ¹	09 ¹	-05	-05	05
ІЕ	-02	-22 ³	-09 ¹	-02	04	01	18 ¹	03	02	-12	04	02	01	03	05

Примітки. Нулі та коми опущено. АЕ – антиемпатія, ІФ – індіферентність, СП – співпереживання, СЧ – співчуття, МП – моделювання поведінки, РС – реальне сприяння, АП – альтруїстична поведінка, ІЕ – інтегральна емпатія; Р.Ю. – ранній юнацький вік, З.Ю. – зрілий юнацький вік, ЗАГ. – загалом; ¹ – p ≤ 0,1, ² – p ≤ 0,05, ³ – p ≤ 0,01.

Висновки. Впродовж юнацького віку спостерігається позитивна динаміка показників інтегральної емпатії та асертивних стратегій поведінки. Молоді люди стають більш самостійними, впевненими в собі, цілеспрямованими, за власні рішення, співчутливими

та емпатійними. Останнє допомагає їм адекватно відобразити внутрішній світ Іншого, проявляти до нього толерантність, знаходити спільні інтереси та позиції.

Виявлено статеві відмінності у проявах емпатії:

хлопці, порівняно з дівчатами, є більш агресивними, байдужими, меншою мірою реально допомагають в емпатогенній ситуації та однаково з дівчатами проявляють альтруїстичну поведінку. Спільною негативною тенденцією впродовж останнього десятиріччя є значне зниження рівня розвитку інтегральної емпатії в молодих людей.

В основі детермінації різних форм асертивної поведінки (компроміс та співпраця) лежать відповідні форми

емпатії. Інтегральна емпатія загалом та її окремі форми (співпереживання, співчуття та реальне сприяння не на шкоду собі) є чинниками розвитку та прояву стратегії компромісу в юнацькому віці, а уміння моделювати сприяючу поведінку – стратегії співпраці.

Перспективою подальших розвідок є дослідження емпатійної детермінації асертивності як складно-структурованої інтегральної якості особистості.

ЛІТЕРАТУРА

1. Журавльова Л.П. Психологія емпатії / Л.П.Журавльова: Монографія. – Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2007. – 328 с.
2. Журавльова Л.П. Психологічні основи розвитку емпатії людини. – Дис. на здобуття наук. ст. докт. психол. наук за спец.19.00.07 – пед-на та вікова психологія. – Південноукраїнський державний педагогічний ун-т ім. К.Д. Ушинського, Одеса, 2008.
3. Журавльова Л.П. Діагностика форм та типів емпатії / Л.П.Журавльова // Психологія. Зб. наук. праць НПУ ім. М.Драгоманова. – Сер. № 12. Психологічні науки. – 2010. – № 31(55). – С. 154 – 161.
4. Райгородский Д.Я. Практическая психодиагностика. Методики и тесты. Учебное пособие / под ред. Д. Я. Райгородского. – Самара: Бахрах-М, 2006. – 672 с. С. 470 – 475.
5. Adjustment problems of Turkish international student studying in the U.S. / Poyrazli S., Arbona C., Bullington R., Pisecco S.J. // Coll. Stud., 2001. №35. P. 52–62].
6. Jinsi A.J. Self Assertiveness and Emotional Intelligence of Higher Secondary Students. Unpublished M. Ed dissertation, Farook Training College, University of Calicut, 2006.
7. Lizzio, A., Wilson, K.L., Gilchrist, J., & Gallois, C. Evaluations of performance feedback // Management Communication Quarterly. – 2003. – Vol.16. – P. 341-379.
8. Ryan E.B., Anas A.P., Mays H. Assertiveness by Older Adults with Visual Impairment: Context Matters // Educational erotology. – 2008. – Vol. 34. – P. 512–515.
9. Wilson, K.L., & Gallois, C. Assertion and its social context. – Oxford: Pergamon, 1993. – 205 p.

REFERENCES

1. Zhuravlova L.P. Psychology of empathy / L.P. Zhuravlova. – Zhytomyr: Publisher Zhytomyr State University named after I.Franko, 2007. – 328 p.
2. Zhuravlova L.P. Psychological fundamentals of development of human empathy. – Dissertation for a Doctor degree in Psychology, specialty 19.00.07 - Pedagogical and Age Psychology. - South Ukrainian State Pedagogical University named after K.D. Ushynsky, Odessa, 2008.
3. Zhuravleva L. P. Diagnosis of forms and types of empathy / L. P. Zhuravleva // Psychology. Collection of scientific papers NPU named by M. Dragomanov - Series № 12. Psychological Science. – 2010. – № 31(55). – P. 154 – 161.
4. Raigorodskii D. I. Practical psychodiagnostics. Methods and tests. Textbook / Ed. D. I. Raigorodskii. - Samara: Bachrach-M, 2006. - 672 p. P. 470 - 475.

Empathy as the factor assertive behavioral strategies

Luchkiv V.

Abstract. The article shows that empathy in the system of determining factors of assertive behavior is traditionally regarded as an emotional phenomenon. It is proposed to consider empathy as a holistic, hierarchically structured, multidimensional formation, which is an integrated quality of the person. Presented an empirical investigation of the empathy determination of assertive behavioral strategies in adolescence. It is proved that the integral empathy in general and its separate forms (compassion, modeling the positive behavior, real assistance which is not own detriment) are the factors of development and expression of assertive behavior strategies.

Keywords: empathy, assertiveness, assertive behavioral strategies, adolescence.

Эмпатия как фактор асертивных поведенческих стратегий

В. З. Лучкив

Аннотация. В статье показано, что эмпатия в системе детерминирующих факторов асертивного поведения традиционно рассматривается как эмоциональный феномен. Предлагается рассматривать эмпатию как целостное, иерархически структурированное, многомерное образование, которое является интегральным качеством личности. Представлено эмпирическое исследование эмпатийной детерминации асертивных поведенческих стратегий в юношеском возрасте. Доказано, что интегральная эмпатия в целом и ее отдельные формы (сопереживание, сочувствие, моделирование содействующего поведения, реальное содействие не в ущерб себе) являются факторами развития и проявления асертивных поведенческих стратегий.

Ключевые слова: эмпатия, асертивность, асертивные поведенческие стратегии, юношеский возраст.